

Framtidsperspektiver for samspillet mellom vann og turisme

Av Joar Vittersø

Foredrag holdt på seminar i
Norsk Vannforening 31. mai 1994

Om spådommer

Før vi ser nærmere på framtidssiktene for samspillet mellom vann og turisme, kan det være på sin plass med et par påminnelser om hvor vanskelig det kan være å forutsi en utvikling. For 40 år siden antok de mest optimistiske ingeniører at framtidens datamaskin neppe ville veie mer enn 1,5 tonn (Teigen, 1993), og at vi knapt ville trenge mer enn ti stykker av dem på verdensbasis (Eriksen, 1994). Militærekspertene har på begynnelsen av dette århundre påstått at fly aldri ville få noen militær betydning. Og bilen ble antatt å ha nådd grensen for hvor lang den kunne utvikles allerede i 1909 (Teigen, 1993). Uttalelsene stammer faktisk fra eksperter på de respektive områder, og viser hvor vanskelig det kan være å predikere utviklingen i en verden hvor endringer skjer stadig raskere. Det er ikke utenkelig at dagens spådommer om reiselivets utvikling kan lide samme skjebne som enkelte av de ovennevnte utsagn har gjort.

Vi er likevel nødt til å forberede oss på morgendagen, og et av de viktigste

Joar Vittersø er ansatt ved Østlandsforskning

hjelpemidler i så måte er å analysere de spor vi er i stand til å se per i dag. Jeg vil derfor gi et kort riss av de utviklings-
trekk som avtegner seg på dagens reiselivsmarked, særlig med tanke på det naturbaserte reiselivet. Videre skal jeg vurdere enkelte effekter reiselivet kan ha på natur- og vannkvalitet, og avslutningsvis se litt på en modell for turistutvikling.

Turistnæringen vokser

Som dere sikkert vet er turismen inne i en voldsom vekstperiode. I 1990 var over 100 millioner mennesker sysselsatt i reiselivsbasert virksomhet, og turismen sto for 5,5 prosent av verdens økonomiske bruttoprodukt (BUP). Det tilsvarer over 2.7 trilliarder US dollar (Brown, 1992). I 1991 ble det globalt foretatt nærmere en halv milliard turistreiser (WTO, 1992). Europa er for tiden målet for omlag 60 prosent av alle verdens turister, og dets reiseliv har en omsetning på 540 milliarder kroner. I EU sysselsettes mer enn 8 millioner mennesker i turistbasert næringsvirksomhet. Verdens turistorganisasjon (WTO) spår en femti prosent økning i turistreiser til Europa de neste 15 årene (Sandal, 1993). Det er for øvrig ventet at turisme allerede i år 2000 vil være verdens største næring (Jacobson & Robles, 1992).

Denne veksten er også synlig når det gjelder såkalt øko-turisme, eller naturbasert reiseliv (Boo, 1990). Etterspørselen etter natur- og opplevelsesferie vokser raskere enn noen annen etterspørsel innen reiselivet (Sandal, 1993). Nasjonalparkene i USA er for eksempel kontinentets største turist-attraksjon og mottok over 270 millioner besøkende i løpet av 1989 (WTO, 1992). Japans nasjonalparker hadde allerede i 1970 over 300 millioner besøkende. Besøkstallene er betydelig mer beskjedne i europeiske naturområder, men også her er det en helt klar og økende interesse for naturopplevelser som fritidsattraksjon (Richez, 1992). Et moment som i stor grad kan få betydning for reiselivet her i landet, er utviklingen i Øst-Europa. I deres øyne er rekreasjonsmulighetene i norsk natur nærmest paradisiske.

Vannet som unikt element i naturbildet

I det naturbaserte reiselivet vet vi at vann spiller en stor rolle. Vann er blant de viktigste kvaliteter i et naturbilde, og preferansen for vann er et av de mest universelle trekk man har funnet i den kryss-kulturelle forskningen (Ulrich, 1983). Også norsk forskning gjenspeiler dette. En undersøkelse viser for eksempel at rent vann er det viktigste hensynet ved valg av badested (Lagset, 1981). Så muligheten for å øke det norske vannets betydning som turistattraksjon er stor. Jeg tenker da i første rekke på vannets kvaliteter som kilde til naturopplevelser og middel til fritidsaktiviteter.

Bruk og vern av naturområder

Her står vi imidlertid overfor store utfordringer med hensyn til forvaltningen av de verdiene vannet representerer. All bruk av natur kan være en trussel mot dens kvaliteter, og dette gjelder i særlig grad for samspillet mellom turisme og natur. Ikke minst er faren stor for at enkelte aktører ønsker kortsiktig profitt uten tanke på langsiktige skadevirkninger. Men det behøver ikke være slik, og relasjonen mellom turisme og vann kan være av flere ulike kvaliteter. Den kan bære preg av konflikt (skadelig relasjon mellom reiseliv og natur), sameksistens (lite kontakt mellom natur og reiseliv) eller av symbiose (begge parter har gjensidige fordeler av relasjonen) (se Budowski, 1976). Det er naturligvis ønskelig å redusere den første typen av samspill, og det er nå en uttalt målsetting at natur-turist relasjoner må etableres i tråd med prinsippene for en bærekraftig utvikling (Brown, 1992).

Normative aspekter ved vannkvaliteten

Det finnes imidlertid ingen objektive kriterier for hvilke utviklingslinjer som er bærekraftige. Naturkvalitet er faktisk en menneskelig konstruksjon. Kunnskap om kultur og psykologi er derfor en svært relevant kunnskapsbase for vurdering analyser av forholdet mellom turister og natur (Colton, 1987). Vi vet for eksempel at det kan være store forskjeller i brukernes oppfatning av hva som er rent og godt vann, og at synet på dette kan være delvis uavhengig av den målbare vannkvaliteten

(Kleiven, 1990). Skal vi drøfte eventuelle effekter reiseliv kan ha på vannkvalitet, vil vi derfor måtte legge mye arbeid i å problematisere forutsetningene for de standarder for vannkvalitet som det er naturlig å operere med.

Et annet element som spiller en vesentlig rolle, er den tilpasning som foregår inne i hodene våre etter hvert som utvikling finner sted. Mange husker kanskje de alarmerende rapporter som kom fra Thor Heyerdahl da han fant oljeklumper drivende i Atlanterhavet under RA-ferdene. I dag vekker slike opplysninger liten oppmerksomhet. Likeledes viser intervjuer av feriegjester på Sørlandet, at de nå begynner å venne seg til å stadig oftere måtte vaske ungene med white spirit etter å ha badet i oljeforurenset vann. Til å begynne med var dette en nokså sjokkerende erfaring, men etter hvert har man vennet seg til oljesøl, og reagerer mindre negativt på forurensningen (Kleiven, 1994). En av de problemstillingene som tvinger seg fram i arbeidet med all naturbasert reiseliv, er på hvilke områder tilpasning lett vil finne sted, og hvilke områder turistene ikke aksepterer endringer i særlig grad. Et annet viktig spørsmål er naturligvis hvilken utvikling vi som vertsland ønsker oss. Er vi interessert i å selge de kvalitetene vannområder kan by på for enhver pris? Hvem skal ha salgsrettigheter og fortjeneste av en slik handel? Ønsker vi egentlig å konvertere stillhet og ro mot penger? Som Peter Wessel Zapffe skal ha sagt: "Hvis alle vil ha ro, blir det bare bråk" (hos Faarlund, 1991).

Det må ikke bare bli pengemenn som bestemmer hvor mange turister som skal kanaliseres inn i norske vassdrag og innsjøer.

En av de utfordringene vi her står overfor, er spørsmålet om hvordan vi kan forvalte naturen på en skikkelig måte, og hvordan sikre mål på kvalitetsendring av natur skal defineres. De standarder som vi operer med er i høyeste grad menneskeskapt, og som nettopp nevnt, er verdioppfatninger av naturkvalitet under stadig endring. Med dette normative utgangspunkt i bakhodet, skal nå nevnes eksempler på reiselivseffekter jeg mener er henholdsvis konfliktfylte og symbiotiske.

Konflikter ved bruk av vannområder til reiselivsaktivitet

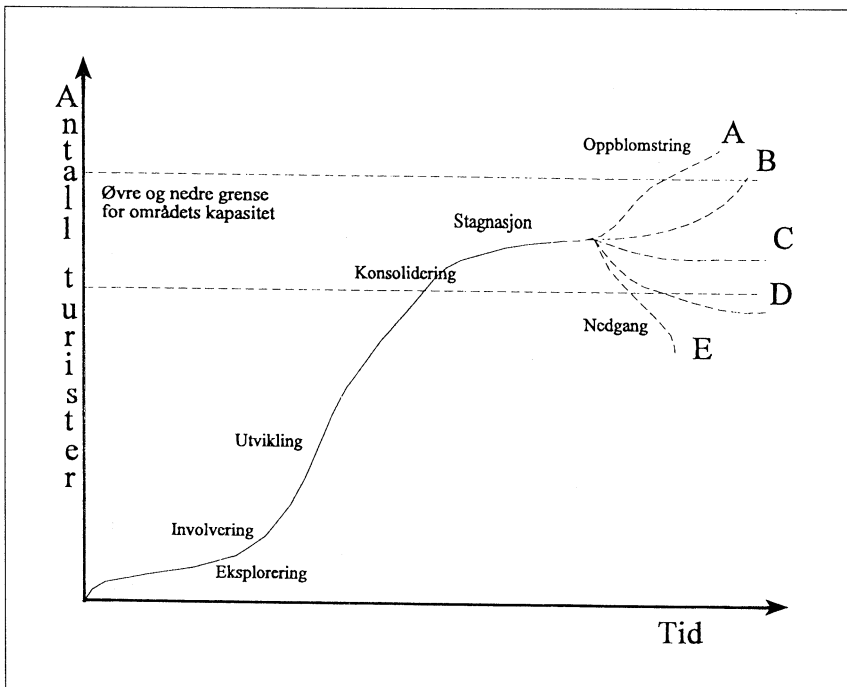
Det foreligger en massiv evidens i retning av at den type natur hvor man ikke kan observere spor etter andre mennesker er svært verdifull i feriesammenheng. Intensiv bruk av vannområder kan derfor redusere opplevelskvaliteten på flere måter. Det kan dreie seg om slitasje-problemer langs vannkanten, eller forsøpling og utslipp av kloakk. Møter med andre mennesker kan i seg selv også oppleves negativt, det være seg enten man fisker, padler kano eller nyter roen ved et stille vann (Stankey & Schreyer, 1987). Vi har dokumenterte erfaringer som viser at båtliv kan ha en naturforringende effekt, at vandalisme og suvenirjakt har brakt vannbaserte økosystemer ut av balanse (Vittersø et al, 1994).

Gjensidig nytte mellom reiseliv og vannområder

Men vi har også eksempler på at turisme og vann har gjensidig nytte av hverandre. I den vassregulerte Ocoee River i Tennessee, USA, har fritidsbruken av elva periodevis større verdi enn kraftproduksjonen har. Som en følge av dette stanser myndighetene kraftproduksjonen i 116 dager i toppsesongen for rekreasjonsaktiviteter. I denne perioden har elva full vannføring og større økonomisk inntjening fra rekreasjonsaktivitetene, enn den ville ha hatt fra kraftproduksjon (Hunt, 1987). Det finnes mange liknende eksempler på at

naturressurser får økonomisk verdi som reiselivsprodukt, og at de derigjennom spares for kommersiell utnyttelse, eller utplyndring. Dette fenomenet er foreløpig mest vanlig i Den tredje verden, men også i USA og Canada er det stor interesse for utnytte de økonomiske potensialene som ligger i reiselivet som en medhjelper i naturvernarbeidet, nettopp på grunn av de store økonomiske potensialene som denne næringen representerer (Stankey, 1988).

Et annet interessant framtidspunkt innen naturbasert reiseliv, er de muligheter som her finnes for å få fram kunnskap om natur, samt å endre de besøk-

Figur 1. Hypotetisk utvikling av et turistområde eller en turistattraksjon (Etter Butler, 1980)

endes holdninger i en mer miljøvennlig retning. Spesielt er man opptatt av de muligheter som guiding og annen informasjonsvirksomhet kan bidra med (Giannecchini, 1993; Roggenbuch & Williams, 1993). I New Zealand fikk man for eksempel stoppet en vasskraftutbygging på grunn av hyppige protester og aktive demonstrasjoner. Demonstrantene var for en stor del blitt glade i det aktuelle vannfallet fordi området var tilrettelagt for fritidsbruk og reiseliv. Forskerne regner med at dette ble elvas redning, fordi den utstrakte bruken av området ga aksjonistene nødvendig motivasjon til å demonstrere og protestere (Kearsley, 1990). Reiseliv kan således bli et middel til bevaring av naturområder. Men da er det viktig å være klar over betydningen av en aktiv forvaltningspolitikk, der blant annet informasjon er integrert i attraksjonsbildet.

Teorier om turistutvikling

Jeg vil se litt nærmere på alternative utviklingslinjer en vannbasert turistattraksjon kan tenkes å følge. Utgangspunktet er den canadiske forskeren Richard Butler (1980), og hans modell for utvikling av turistområde generelt. Teorien kalles gjerne for "Tourism Area Cycle" (for en diskusjon av modellen, se også di Benedetto & Bojanic, 1993).

Utviklingen av en turistattraksjon foregår i følge figuren i faser. Det første trinn kalles eksploreringsfasen, og er preget et lite antall turister og ikke-regulære besøk. Det er på dette stadiet ingen fasiliteter eller tilretteleggelser for de besøkende. Det neste trinnet,

eller involveringsfasen, kjennetegnes av en økning i antall besøkende, og en gryende tilrettelegging. Man kan også forvente et visst press på myndigheter for en bedre tilrettelegging i denne fasen. Utviklingsfasen reflekterer et vel definert turistmarked, hvor blant annet markedsføring er benyttet for å øke turisttilstrømmingen. En stadig økende strøm av turister reiser til området, og service-tilbudene er godt utbyggt. Etter hvert som konsolideringsfasen inntreffer, vil økningen i besøkstallet falle av, selv om det totale antall turister fortsatt stiger. Økonomiske ringvirkninger av reiselivsaktiviteten er blitt en integrert del av den lokale økonomien, og reklameframstøtene tar sikte på å opprettholde heller enn øke turiststrømmen. Istagnasjonsfasen er besøkstoppen nådd, og turistnæringen merker problemene med overkapasitet i forhold til besøkstallet. Butler mener at disse trekkene er universelle for ethvert turistområde, men at veien videre fra stagnasjon kan variere. (Enkelte forskere er imidlertid uenig med ham i dette - se Johnson & Snepenger, 1993). Butler hevder imidlertid at enkelte turistområde har en nærmest evig attraksjonverdi, og nevner interessant nok Niagara fallene som en slikt attraksjon.

Uten å bli for opphengt i detaljer og nyanser, kan vi forestille oss en utvikling i tråd med denne modellen også for vannbaserte turistattraksjoner i Norge. Det er rimelig å tenke seg norske vannområder plassert på ulike nivåer langs utviklingslinja. Igjen vil visse normative forutsetninger være avgjørende for hvor de ulike områdene blir plassert.

Et interessant spørsmål er videre hvilke kriterier som skal ligge til grunn for fastsettelse av de stiplede linjene som representerer grenseverdier i figuren. Forenkelte fiske-elvers vedkommende, vil det for eksempel finnes mennesker som mener at den kritiske grensen for antall fiskere er nådd for lengst. Andre vil være mer opptatt av de sosiale aspektene, og mene at det fortsatt er plass til flere langs bredden. Slike motsetninger vil vi finne for en lang rekke vannområder over hele landet, og dette gjør forvaltningen av disse stedene til et spørsmål om å definere forutsetninger og kriterier. Framtida for samspillet mellom turisme og vann vil derfor i utpreget grad være av normativ art.

Oppsummering

Som en kort oppsummering kan det nevnes at vi må være forberedt på en sterk økning i turiststrømmen til Norge. Dersom den internasjonale interessen for naturbaserte reiselivsattraksjoner fortsetter, vil dette få konsekvenser for kystområdene, innsjøer og vassdrag. En del kvaliteter vi vanligvis forbinder med slike områder kan trues når bruken øker. På den annen side kan naturområder og forvaltning også nyte godt av den interesse og de holdninger som kan genereres fra et naturbasert reiseliv. Enkelte vannbaserte turistattraksjoner kan tenkes å ha en nærmest evig attraksjonsverdi, mens andre vil stå overfor alternative utviklingslinjer, hvor ikke minst forvaltning og markedsføring vil være avgjørende for deres framtid.

Referanser

- Boo, E.* (1990). *Ecotourism: The potentials and pitfalls*. Washington D.C.: World Wildlife Fund.
- Brown, N.J.* (1992). *Environment and tourism: The global perspective*. In *Proceedings of the 1992 World Congress on Adventure Travel and Eco-Tourism*. British Columbia, Canada: The Adventure Travel Society Inc.
- Budowski, G.* (1976). *Tourism and environmental conservation: Conflict, coexistence, or symbiosis?* *Environmental Conservation*, 3, 27-32.
- Butler, R.W.* (1980). *The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources*. *Canadian Geographer*, 24, 5-12.
- Colton, C.W.* (1987). *Leisure, recreation, tourism. A symbolic interactionism view*. *Annals of Tourism Research*, 14, 345-360.
- di Benedetto, C. & Bojanic, D.C.* (1993). *Tourism area life cycle extensions*. *Annals of Tourism Research*, 20, 557-570.
- Eriksen, T.H.* (1994). *Kronikk i Aftenposten*, 6. april 1994.
- Faarlund, N.P.* (1991). *Grepet av Steindstupene*. I N. Kjørvik (red), *Den turen glemmer jeg aldri*. Oslo: Grøndal & Søn Forlag.
- Giannecchini, J.* (1993). *Ecotourism: New partners, new relationships*. *Conservation Biology*, 7, 429-432.
- Hunt, M.* (1987). *Recreation and power production on the Ocoee river, Tennessee*. In *The Report of the President's Commission. Americans Outdoors. The legacy, the challenge*. Washington, DC: Island Press.

- Jacobson, S.K. & Robles, R. (1992).* Ecotourism, sustainable development, and conservation education: Development of a tour guide training program in Tortuguero, Costa Rica. *Environmental Management*, 16, 701-713.
- Johnson, J.D. & Snepenger, D.J. (1993).* Application of the tourism life cycle concept in the great Yellowstone region. *Society and Natural Resources*, 6, 127-148.
- Kearsley, G.W. (1990).* Tourism development and users' perceptions of wilderness in southern New Zealand. *Australian Geographer*, 21, 127- 140.
- Kleiven, J. (1990).* Oljeutbygging, forurensning og verdier. I J. Kleiven (red), *Oljeleting og friluftsliv ved kysten. Rapport fra et forprosjekt. -AKUP rapport olje/friluftsliv nr 1.* Lillehammer/Trondheim: NINA/KOMMIT.
- Kleiven, J. (1994).* Pers. meddelse.
- Lagset, E. (1981).* Singlefjorden - Hvaler-området. Bading og vannkvalitet. Oslo: Norsk institutt for vannforskning.
- Richez, G. (1992).* Parcs nationaux et tourisme en Europe. Paris: Editions L'Harmattan.
- Roggenbuck, J.W. & Williams, D. R. (1993).* Commercial tour guide effectiveness as nature educators. In A.J. Veal, P.Johnson & G. Cushman (eds), *Leisure and Tourism: Social and Environmental Change. Papers from the World Leisure and Recreation Association Congress, Sydney, Australia, 16-19 July 1991.*
- Sandal, I. (1993).* Reiseliv som bærekraftig næring. *Tidsskrift for Naturforvaltning* (3), 32-39.
- Stankey, G.H. (1988).* Tourism and national parks: Peril and potential. In P: Bateson, S. Nyman, & D. Sheppard (eds), *National Parks and Tourism.* Dickson, Australia: National Park and Wildlife Service (NSW): Proceedings of a seminar held in Sydney, 6 May, 1988.
- Stankey, G.H. & Schreyer, R. (1987).* Attitudes toward wilderness and factors affecting visitor behavior: A state-of-knowledge review. Proceedings; National Wilderness Research Conference: Issues, State-of-Knowledge, Future Directions. Colorado, Fort Collins. Intermountain research Station, Ogden, Utah, U.S. Department of Agriculture, Forest Service.
- Teigen, K.H. (1993).* Den fremsynte: Slagsider og begrensninger. I J. L. Hansen, I. Mysterud & A. Semb-Johansson (red), *Bred økologi - en tverrfaglig utfordring.* Oslo: J.W. Cappelens forlag.
- Ulrich, R. S. (1983).* Aesthetic and affective responses to natural environment. In I. Altman & J.F. Wohlwill (eds), *Behavior and the Natural Environment.* London: Plenum.
- Vittersø, J., Kaltenborn, B.P., Vistad, O.I. & Vorkinn, M. (1994).* Nasjonalparker og reiseliv. En litteraturstudie om policy, potensialer og problemer. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning. Utredning (i trykk).
- WTO (1992).* Guidelines: Development of national parks and protected areas for tourism. World Tourism Organization, Madrid Spain.